

Interviu su Tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės direktoriumi **Dainiumi Babilu**. Kalbina **dr. Giedrius Janauskas** ir **dr. Dainius Genys**.

Su kokiais pagrindiniais iššūkiais šiuo metu susiduria Lietuvos tautinės mažumos siekdamos išsaugoti savo kultūrą ir tapatybę?

Tautinių mažumų kultūros ir tapatybės saugojimas apima ne vien pačių tautinių mažumų, bet ir valstybės bei visuomenės apsisprendimą, valią ir brandą. Todėl atskirti mažumų iššūkius nuo valstybės ir visuomenės iššūkių būtų ne tik sudėtinga, bet ir turbūt neteisinga. Dažnu atveju reikalingas platesnis kontekstas. Be to, iššūkių apibendrinimą apsunkina tai, kad skirtingos bendruomenės patiria nevienodas problemas, kai kurios iš jų yra tiek skirtingos, kad net pačios bendruomenės nemato tikslo jų spręsti drauge.

Kalbėdamas apie Lietuvos tautinių mažumų kultūros ir tapatybės išsaugojimą matau tris pagrindines atramas: valstybės sudarytas sąlygas, visuomenės geranoriškumą ir toleranciją bei pačių tautinių mažumų pajėgumą ir motyvaciją. Ir nors Lietuvos tautinių mažumų teisės ir laisvės užtikrina Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija, o Lietuva yra viena pirmųjų Europos valstybių, pasirašiusių šią konvenciją, ir 2000 metais ją be išlygų ratifikavusi, tačiau to neužtenka. 2024 metų lapkričio 7 dieną Lietuvos Respublikos Seimo priimtas Tautinių mažumų įstatymas nors ir yra fundamentaliai reikšmingas, tačiau ir jis pats savaime nesukuria viso reikalingų sąlygų rinkinio, kuris užtikrintų tautinių mažumų poreikius ir atlieptų visų bendruomenių lūkesčius. Iki šiol trūksta suvokimo, kiek yra reikšmingas pilietinės ir įtraukios visuomenės, valstybės saugumo ir atsparumo strategijose tautinių mažumų kultūros ir tapatybės puoselėjimas.

O jei pažvelgtume į visuomenę, tai pastaruoju metu stebime augantį priešišumą kitos tautybės, kultūros ir ypač kitos religijos žmonėms. Lietuvos kultūros tarybos atliekamas gyventojų dalyvavimo kultūroje ir pasitenkinimo kultūros paslaugomis tyrimas parodė, jog per paskutinius trejus metus maždaug 3 procentais sumažėjo gyventojų, manančių, kad visuomenei yra naudinga, kuomet ji yra sudaryta iš skirtingoms kultūroms priklausančių žmonių. Karas Ukrainoje, taip pat Izraelyje, dezinformacija poliarizuoja Lietuvos visuomenę. Tuo pačiu metu daug atvykstančių užsieniečių keičia kultūrinę įvairovę, o ji daro įtaką visuomenės požiūriui į visus kitataučius, net ir tuos, kurie Lietuvoje gyvena daugybę metų. Neretai reikia pripažinti, jog priešiškumas, kartais net ir diskriminacija gan stipriai pasiekia romų, žydų, o pastaruoju metu taip pat ir baltarusių bei rusų bendruomenes, kas jas skatina vis labiau atsiriboti ir veikti uždariau.

Šiuose kontekstuose atsidūrusios tautinių mažumų bendruomenės neretai stojoja žmoniškųjų ir finansinių išteklių, trūksta energingų lyderių ir aktyvaus jaunimo. Mažėja netgi registruotų tautinių mažumų organizacijų skaičius, o pačios organizacijos dažnai nepajėgia pritraukti daugiau narių į savo veiklas, kas galiausiai nulemia tai, jog didžioji dalis šalies tautinių mažumų apskritai nedalyvauja jokių tautinių mažumų organizacijų veikloje. Kyla grėsmė, kad Lietuvoje gali atsirasti vis daugiau neformalių, uždarų ir nuo platesnės visuomenės atsiribojusių grupių, veikiančių tautiniu ar religiniu pagrindu. Šitų procesų negalime palikti savieigai – čia itin svarbų vaidmenį atlieka tautinių mažumų kultūros ir integracijos centrai, veikiantys Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje ir kituose miestuose.

Kokias iniciatyvas ar programas Departamentas įgyvendina siekdamas padėti ukrainiečių ir kitų (pavyzdžiui, postsovietinių) šalių bendruomenėms? Kokios idėjos ir darbai perimtinai iš ankstesnės Departamento vadovybės veiklų lauko?

2024 metų lapkričio 7 dieną Lietuvos Respublikos Seimo priimtas Tautinių mažumų įstatymas nubrėžė aiškią takoskyrą tarp nelietuvių tautybės piliečių ir užsieniečių (imigrantų) integracijos, kuri visų pirma yra pavesta Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai. Kalbant apie ukrainiečius ir kitus postsovietinių šalių žmones, kurie jau anksčiau atvyko į Lietuvą ir įgijo pilietybę, visi jie ir toliau turės geras galimybes burtis į nevyriausybinės organizacijas, plėtoti kultūrines veiklas, organizuoti neformalaus švietimo mokyklas. Tautinių mažumų departamentas tęs paraiškų projektams konkursus, kvies vadovus, aktyvius narius ir mokytojus į kvalifikacijos kėlimo mokymus ir kitus renginius, teiks aktyviausiems apdovanojimus už reikšmingą indėlį į tautinių mažumų kultūros išsaugojimą. Ukrainiečių ir kitų bendruomenių atstovai bus kviečiami dalyvauti dabar jau įstatymu įtvirtintos Tautinių mažumų tarybos veikloje. Jiems bus sudaromos palankios sąlygos veikti tautinių

mažumų kultūros ir integracijos centruose, naudotis patalpomis, mokytis lietuvių kalbos ir gauti reikalingas konsultacijas.

Kaip Jūs vertinate Departamento pastangas (trumpuoju laikotarpiu, pavyzdžiui, nuo karo Ukrainoje pradžios) ir pasiektą proveržį (ilguoju laikotarpiu, pavyzdžiui, nuo Lietuvos nepriklausomybės)?

Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės turi gilią veiklos ištaką, kurios siekia 1989 metus, kada buvo įsteigta pirmoji tautinių mažumų klausimus koordinuojanti institucija – Tautybių departamentas. Vėliau institucijos pavadinimas ir funkcijos ne kartą keitėsi, tačiau su trumpa pertrauka ji išliko veikianti tiesiogiai prie Vyriausybės. Tai unikali sėkmingo modelio, nes kitose valstybėse tautinių mažumų ir užsieniečių integracijos klausimai dažniausiai būna priskirti vienai ministerijai. Daugiau nei tris dešimtmečius trukusios veiklos nepavadinčiau proveržiu, tačiau manau, jog buvo padaryta daug reikšmingų darbų. Per visą laikotarpį Lietuva yra sulaukusi nemažai palankių tautinių mažumų integracijos vertinimų iš Europos Tarybos ir kitų tarptautinių organizacijų. Pavyko suburti daug Lietuvai neabejingų žmonių iš tautinių mažumų tarpo, amortizuoti kylančias įtampas ir išvengti didesnio masto neapykantos išpuolių, kurie galėjo susiformuoti tautiniu pagrindu. Halinos Kobeckaitės, Remigijaus Motuzo, Antano Petrausko, Vidos Montvydaitės vadovaujamas Tautinių mažumų departamentas ir jo įsteigtos įstaigos neabejotinai atliko reikšmingą vaidmenį siekdamas tautinių santykių darnos, kurdamos daugiatautę ir tarpkultūrinę Lietuvos valstybę.

Prasidėjus karui Ukrainoje, sparčiai augant migracijai, ne tik Tautinių mažumų departamente, bet ir Vyriausybėje, Kultūros ministerijoje buvo bandoma ieškoti naujų Departamento veiklos vektorių, bet galiausiai kažkokie reikšmingi veiklos pokyčiai neįvyko. Departamento tikslai, nuostatai, strateginės veiklos kryptys, vykdomos priemonės, net ir finansinės galimybės iš esmės nepasikeitė. To nevertinu neigiamai – tiesiog ir toliau buvo tęsiama nemažai reikšmingų darbų. Tačiau nauji lūkesčiai ir poreikis pokyčiams, gal netgi įstaigos transformacijai pastebimai užaugo tiek Vyriausybės, tiek nevyriausybiniu lygmeniu.

Kaip Departamentas planuoja skatinti tarpkultūrinį dialogą ir supratimą tarp skirtingų Lietuvos tautinių mažumų ir naujai atvykusiųjų?

Įstatymu atskyrus nelietuvių tautybės piliečių ir užsieniečių (imigrantų) integraciją, sustiprėjo galimybės sukurti daugiau efektyvios sinergijos tarp šių sričių. Aiškiai suprantame, jog neretai tautinės mažumos ir naujai atvykę užsieniečiai bendrauja tarpusavyje ir veikia išvien, o jeigu to nedaro, tuomet yra prasminga skatinti tai daryti. Jau 2025 metais skirsime daugiau dėmesio tautinių mažumų organizacijų projektams, kuriuose bus suplanuota įtraukti į Lietuvą atvykusius užsieniečius.

Ketinama stiprinti bendradarbiavimą su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, bus ieškoma, kaip Departamentas galėtų paskatinti naujai besiformuojančias tautines bendrijas veikti atviriau, daugiau bendradarbiauti su kitomis įstaigomis ir organizacijomis. Užsieniečių integracija dar mažai išnaudota tautinių mažumų galimybė, kuri neabejotinai pastiprintų pačias tautines mažumas ir sustiprintų jų vaidmenį kuriant tvirtesnę ir atsparesnę visuomenę.

Viešojoje erdvėje kilo klausimų apie naujai atvykusiųjų integraciją ir lietuvių kalbos vartojimą, yra siūloma tvirtiau laikytis Valstybinės kalbos politikos 2023–2030 metų gairių, ypač 20 punkto: „Pasiiekti, kad valstybinė kalba būtų oficiali priemonė keistis informacija visose viešojo gyvenimo srityse“. Kokia būtų Departamento pozicija dėl lietuvių kalbos vartojimo aptarnavimo sferoje?

Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija įpareigoja užtikrinti teisę laisvai ir nevaržomai, privačiai ir viešai, žodžiu ir raštu vartoti mažumos kalbą. Vadovaujantis konvencija, rajonuose, kuriose tradiciškai arba gausiai gyvena tautinės mažumos, turėtume stengtis sudaryti sąlygas tautinės mažumos kalbą vartoti bendraujant su administracinės valdžios institucijomis. Siekis stiprinti lietuvių kalbos vartojimą aptarnavimo sferoje turėtų būti siejamas su plačiomis galimybėmis mokytis lietuvių kalbos. Pastaruoju metu girdime, kad poreikis viršija galimybes. Tautinių mažumų departamento įstaigose, Tautinių bendrijų namuose ir Kauno įvairių tautų kultūrų centre, lietuvių kalbos mokymo grupėse vietos užimamos sparčiai, visi norintys nesutalpinami. Labai trūksta valstybiniu mastu koordinuojamo lietuvių kalbos mokymo, kuris būtų tvarus ir ilgalaikis, atliepiantis visų norinčių įtraukimą. Turėtume visapusiškai skatinti lietuvių kalbos vartojimą ne tik aptarnavimo, bet ir kitose sferose, tačiau svarbu tai daryti nuosekliai, matant procesus ilgalaikėje perspektyvoje ir atsižvelgiant į tautinių mažumų teisę vartoti gimtąją kalbą.

Kokiais būdais Departamentas gali prisidėti stiprindamas tautinių mažumų ir naujai atvykusiųjų bendradarbiavimą? Kokius iššūkius ir svarbiausius darbus galėtumėt įvardyti?

Skatinsime bendradarbiavimą per tautinių mažumų organizacijas. Nors Departamentas negali pernelyg stipriai daryti įtaką nevyriausybiniam sektoriui, galiausiai pačioms organizacijoms teks apsispręsti, kaip veikti ir kokius veiklos tikslus pasirinkti. Departamento uždavinys yra rasti teisingus argumentus ir aiškiai komunkuoti, kodėl toks bendradarbiavimas yra svarbus.

Nepaisant to, kad tautinės mažumos padėjo naujai atvykusiems, buvo atvejų, kai bendradarbiauti nepavyko – seniau gyvenančių bendruomenės ir naujai atvykusieji neatrado bendrų veiklų. Vyksta panašūs procesai kaip ir lietuvių diasporoje, kuomet skirtingos kartos suformavo atskiras tos pačios bendruomenės grupes.

Kaip mokslo institucijos galėtų padėti įgyvendinti Departamento užsibrėžtą strategiją ir veiklas?

Duomenimis grįstas sprendimų tautinių mažumų srityje priėmimas – vienas svarbiausių Departamento horizontalių uždavinių, apimantis visas Departamento veiklos sritis. Mums labai trūksta tautinių mažumų tyrimų ir nuolatinės stebėsenos. Paskutinis išsamesnis tautinių mažumų tyrimas buvo atliktas 2017 metais, todėl jo duomenys paseno ir jais nebegalime vadovautis. Neturėdami pakankamai duomenų negalime atlikti kokybiškos analizės, o be analizės neatsiranda labiausiai reikalingi sprendimai. Artimiausiu metu planuojama sukurti tautinių mažumų būklės tyrimų ir stebėsenos modelį, kurį galėtume taikyti ne rečiau kaip kartą per dvejus metus tautinių mažumų situacijai įvertinti. Pasitelkus išorinius ekspertus ketinama identifikuoti ir aiškiau apibrėžti integracijos problemas. Kiekvienai iš jų bus siekiama formuoti atskiras diskusines (*focus*) ekspertų grupes, kurios padėtų rasti galimus problemų sprendimo būdus. Visame šitame procese nebus įmanoma veikti be bendradarbiavimo su mokslo institucijomis ir šios srities specialistų įsitraukimo.

Kaip Departamentas ketina kovoti su diskriminacija ar socialine atskirtimi, kurią gali patirti tautinės mažumos ir naujai atvykusieji?

Kova su diskriminacija ir socialine atskirtimi – tarpinstitucinio lygmens uždavinys. Esame pasirengę glaudžiai bendradarbiauti su ministerijomis, kitomis valstybės įstaigomis ir nevyriausybinėmis organizacijomis, kad visuomenėje būtų daugiau pakantumo, tolerancijos ir geranoriškumo kitų tautybių žmonėms. Aktualu stiprinti suvokimą, kad Lietuvoje yra svarbūs visi, kurie dirba ir kuria mūsų bendros valstybės labui. Itin svarbu nelikti abejingiems, aktyviai ir greitai reaguoti į diskriminacijos atvejus, nuosekliai ir aiškiai kalbėti, kodėl neigiami stereotipai, diskriminacija, ksenofobija daro žalą mūsų valstybei, skaldo visuomenę ir mažina jos atsparumą grėsmėms.

Ar galite aptarti visuomeninių organizacijų vaidmenį remiant tautines mažumas ir kaip Departamentas planuoja su jomis bendradarbiauti?

Nevyriausybinių organizacijų vaidmuo tautinių mažumų srityje yra fundamentaliai reikšmingas. Šiuo metu šalyje veikia daugiau nei 200 asociacijų, dažnai vadinamų tautinėmis bendrijomis, kurios yra susibūrusios tautiniu pagrindu. Tautinių mažumų aktualijos neretai atsiduria ir žmogaus teisių srityje veikiančių organizacijų uždaviniuose. Departamente siekiame, kad nevyriausybinių sektorių būtų įgalintas telkti bendruomenes, turėtų galimybes kviešti tautines mažumas veikti atvirai ir aktyviai, prisidėti prie konvencijos ir įstatymo įgyvendinimo.

Kaip ir kasmet Departamentas kvies nevyriausybines organizacijas teikti paraišką projektams tautinių mažumų kultūros sklaidos srityje. Prioritetas bus Rytų

Lietuvos regionai, kur gausiau gyvena tautinės mažumos. Ateityje planuojama sukurti atskiras priemones, nukreiptas į įstatymu įtvirtintas istorines tautines mažumas: totorius, karaimus ir romus. Šios mažos bendruomenės sudaro itin svarbią, tačiau kartu ir itin pažeidžiamą visuomenės dalį. Jų kultūros ir tapatybės išsaugojimas turi reikšmingos įtakos Lietuvos prestižui, parodo valstybės kultūrinę brandą.

Kokios strategijos siekiama laikytis norint remti naujai atvykusiųjų ekonominę ir kultūrinę integraciją į Lietuvos visuomenę?

Naujai atvykusiųjų ekonominė ir kultūrinė integracija – vis dar nemenkas iššūkis Lietuvai. Mes vis dar braižome veiklos vektorius užsieniečių integracijos politikoje ir bandome išsigryninti Departamento vaidmenį. Mums svarbus tautinių mažumų įsitraukimas ir dalyvavimas. Turėsime prisidėti, kad naujai besiformuojančios bendrijos netaptų uždariais getais. Aktualu sutelkti pajėgumus, kad didėtų galimybės mokytis lietuvių kalbos visiems norintiems.

Galbūt norėtumėte kažką pridėti ar pasidalinti tuo, apie ką nekalbėjome, bet Jums atrodo, kad tai svarbu?

Tautinių mažumų politikos efektyvumas dabar itin stipriai priklauso nuo jos integravimo į įtraukios visuomenės kūrimo procesus. Nors tautinių mažumų ir užsieniečių integracija neabejotinai reiškia dvipusį eismą, kuomet judėjimas reikalingas iš abiejų pusių, tačiau laikui bėgant bus vis labiau aktualios priemonės, kuriose bus akcentuojamos ne atskiros bendruomenės, o įtrauki visuomenė, kurioje tautinės mažumos ir užsieniečiai yra neatskiriama sudedamoji dalis, atsakinga už bendrą gerbūvį ne mažiau kaip ir visi kiti. Bendradarbiavimu pagrįsti ryšiai ir bendruomenių tarpusavio jungtys padės įveikti kylančius integracijos iššūkius.